

O NEKIM PITANJIMA HRVATSKE POVIJESTI U
RANOM SREDNJEM VIJEKU

Vladimir Koščak

Iz množine problema, koje smo iznijeli u radu »Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925—928«,¹ L. Margetić je odabrao nekoliko njih, nastojeći uglavnom osporiti predložena rješenja.² Svoje stavove grupirao je u 12 točaka, pa ćemo istim redom ovdje pokušati da odgovorimo.

1. Da bi pobio našu napomenu kako je u svojem radu,³ kojemu je glavna teza dolazak Hrvata tek pod kraj VIII st., »potpuno prešutio sukladne vijesti Porfirogeneta i Tome Arcidakona o hrvatskim rodovima, koji su došli iz Poljske na Jadran«,⁴ Margetić navodi kratak sadržaj Tomina izvještaja. Za Tomu su stanovnici istočne obale Jadrana (osim Romana), prije nego su se stopili u jedan narod, bili Goti, Slaveni i Hrvati. Gote i Slavene doveo je Totila, dok su Hrvati bili starosjedioci. Margetić ispravno primjećuje da je to razlikovanje Tomin pokušaj da objasni dualizam naziva (Hrvati, Slaveni) za isti narod. Toma isto tako pod utjecajem tadašnje povijesne literature čas udružuje, čas poistovjećuje taj narod s Gotima. Prema tome, kada Toma kaže: »Došli su iz krajeva Poljske, koji se zovu Lingoni, s Totilom sedam ili osam rodova plemića« — to se može odnositi samo na Hrvate. Nasuprot tom općeprihvaćenom stanovištu, Margetić iz Tominih riječi⁵ izvodi zaključak: »Nije

¹ HZ XXXIII—XXXIV, 1980—1981, 291—355.

² Lujo Margetić, *Marginalije uz rad V. Koščaka »Pripadnost istočne obale...«*, HZ XXXVI, 1983, 255—288.

³ Lujo Margetić, *Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata*, Zbornik Histojskog zavoda JAZU 8, Zagreb 1977, 5—84.

⁴ Koščak, 294.

⁵ Rečenicu »Venerunt de partibus Polonie, qui Lingones appellantur, cum Totila septem vel octo tribus nobilium« Margetić pogrešno prevodi: »S Totilom je iz Poljske došlo sedam ili osam četa plemića nazvanih Lingones.« Više je nego zanimljivo da Porfirogenet u 33. glavi DAI ističe kako rod zahumskog kneza Mihajla Viševića »potječe od nekrštenih stanovnika na rijeci Visli nazvanih Dicitiki«. U znanosti je prihvaćeno da je u carevom spisu grčko slovo Λ zamijenjeno s Δ, a Petar Skok misli da je i » zamijenjeno s r, pa tako dobivamo »Linciki«; što je

dakle dopustivo tumačiti Tominih sedam ili osam slavensko-gotskih četa kao hrvatske rodove, jer se to izričito protivi Tominoj koncepciji.⁶ No, ne samo da se to ne protivi koncepciji Tome Arcidakona, za koga su Hrvati, Goti i Slaveni isti narod, nego se potpuno podudara s vijestima o dolasku Hrvata anonimnog nastavljača Konstantina Porfirogeneta u 30. glavi njegova djela *De administrando imperio*, koja odražava hrvatsku narodnu tradiciju, a što Margetić ni ovdje ne navodi. Zato otpada njegova tvrdnja da se »Toma i car posve razilaze u poruci sadržaja i pojedinostima vijesti o Hrvatima«.⁷ Naprotiv, oba pisca se u bitnome slažu: Sedam — osam plemenitih rodova kod Tome, ili sedam braće kod Porfirogeneta došli su u prvoj polovici VII st. (pad Salone je za oba orijentaciona točka) iz krajeva Poljske i Češke, te zavladaali Dalmacijom. Na prešućivanje te podudarnosti moramo ponovno skrenuti pažnju.

S druge strane — zar ne govori već i to što Toma drži Hrvate za starosjedioce, a zatim ih poistovjećuje s Gotima i Slavenima, da su oni morali doći vrlo rano, a ne tek pod kraj VIII stoljeća? Isti je slučaj s pismima pape Ivana X i Lava VI, sačuvanim u aktima splitskih sabora 925—928. Već su F. Šišić⁸ i S. Gunjača⁹ ispravno upozorili da u njima pape smatraju Hrvate za starosjedioce, koji da su s prvim širenjem kršćanstva u ovim krajevima ušli u krug kršćanskih naroda. Za Sase, naprotiv, Ivan X kaže da ih je pokrstio Grgur IV (827—844) i da se to dogodilo »novo tempore«. Takvo neznanje o dolasku Hrvata u papinskoj kuriji ne bi bilo moguće da su oni stigli na susjednu obalu Jadrana prije nešto više od sto godina.

2. Nasuprot našoj napomeni da nije uzeo u obzir *Ljetopis Popa Dukljanina*, »u kojem se govori o osvojenju Prevalitane, o prijateljstvu s Bugarima i o Crvenoj Hrvatskoj, koja je nespojiva s kasnim dolaskom Hrvata«,¹⁰ Margetić odgovara da *Ljetopis* uopće ne govori o Hrvatima, nego samo o Gotima i Slavenima, a o Bijeloj i Crvenoj Hrvatskoj tek od kralja Svetopeleka, tj. od druge polovice IX stoljeća. Prema tome, ispada kao da *Ljetopis Popa Dukljanina* ne samo da ne bi pobijao Margetićeve tezu nego bi je čak potvrđivao.

Predmet *Dukljaninova Ljetopisa* je povijest kraljevstva koju je on — kao što sam kaže u uvodu — preveo sa slavenskog jezika na latinski iz »spisa o Gotima koji se latinski zove *Sclavorum regnum*«. To kraljevstvo osnovali

toliko slično s Tominim »Lingoni« da se nemoguće oteti dojmu kako su oba autora imala pred sobom isti izvor o hrvatskoj narodnoj predaji. Na takvo mišljenje ne utječe činjenica da su se »Lingones« zvali Kelti na desnoj obali rijeke Po, jer je poznato da je Toma podešavao nejasna imena prema primjerima iz klasične literature. (Franjo Rački, *Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana*, Zagreb 1894, 25.) Pregled mišljenja o imenu »Litiki« daje Božidar Ferjančić, *Vizant. izvori* II, 60—61.

⁶ Margetić, *Marginalije*, 256.

⁷ Margetić, 257.

⁸ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata*, Zagreb 1925, 418, bilj. 25.

⁹ Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji* 1, Zagreb 1973, 330—331; 2, 181.

¹⁰ Koščak, 294.

su Goti, ali su im se ubrzo pridružili Slaveni s kojima su se stopili u jedan narod »Gothi qui et Sclavi«. Goti i Slaveni izjednačeni su tako u uvodu i na kraju IX glave Ljetopisa. U njihovu kraljevstvu vlada neprekidno ista dinastija, i Pop Dukljanin inzistira dosljedno na kontinuitetu te dinastije i kraljevstva. »Četiri nepravедna kralja«, ko i bi, prema Margetiću, trebali ispuniti »tamno doba« naše povijesti nekih, recimo, 200 godina,¹¹ dakle Margetićevu »avarsko-slavensku 'konfederaciju'«,¹² za Dukljanina ne znače nikakav prekid. I ta četiri kralja su potomci, odnosno preci iste dinastije što vlada istim narodom, koji Dukljanin zove Goti i Slaveni, kao što ga tako zove i Toma Arcidakon, koji za taj narod — kao što smo vidjeli — ima i treće ime: Hrvati. I u Ljetopisu Popa Dukljanina riječ je o Hrvatima, jer ista oblast između Neretve i Drima, koju Dukljanin naizmjenično zove Prevalitana, Gornja Dalmacija, Tetrarhija i Crvena Hrvatska,¹³ od početka je glavna oblast kraljevstva, od kojega se kasnije (oko 950. god.) odvaja kraljevina Bijela Hrvatska s kojom se Dukljanin malo zatim prestaje baviti.¹⁴ Margetić veli da je za Dukljanina »Hrvatska politički pojam«. ¹⁵ To je točno, ali je isto tako točno da su Crvenoj i Bijeloj Hrvatskoj dali ime Hrvati.

Postavlja se, dakako, pitanje, da li u Dukljaninovu pričanju, i u kojoj mjeri, možemo razabrati povijesnu istinu. Neki su njegov spis kao historijski izvor, osobito za ranije razdoblje, potpuno odbacivali. No, u Ljetopisu se ipak nazire osnovna linija najstarije hrvatske povijesti. Kada kažemo najstarije, mislimo u prvom redu na razdoblje VII i VIII st. koje je zbog manjkavosti vrele tako malo poznato. Iz bogate problematike Ljetopisa Popa Dukljanina, o kojoj postoji velika literatura, izdvajamo ovdje samo onaj momenat koji se odnosi na primjedbu da je Crvena Hrvatska nespojiva s kasnim dolaskom Hrvata.

Pridjev »Bijela« i »Crvena« uz Hrvatsku znači — prema starom običaju istočnih naroda da se bojama označuju strane svijeta — »Zapadna« i »Južna«. I zaista, na Duvanjskom saboru, koji je opisan u IX glavi Ljetopisa i koji je po našem mišljenju održan 888. godine,¹⁶ granice Bijeje Hrvatske određene su od Duvna na zapad do Vinodola, a Crvene Hrvatske od Duvna na jug do »grada Bambalone koji se sada zove Drač« (usque Bambalonam civitatem quae nunc dicitur Dyrachium). Te međe su utvrđene već i u trećoj glavi, gdje se, pošto je prikazano osvajanje, opisuju granice države kralja Svevlada: Fuerunt autem regni eius fines de Valdevino usque ad Poloniam. U znanosti je utvrđeno da je »Polonia« stara grčka Apolonija, srednjovjekovna Polina, danas Pojani nedaleko Valone na jugu Albanije, dok je sama Valona preko srednjovjekovne »La Valona« postala lošim prepisivanjem, vjerojatno već

¹¹ Margetić, 259.

¹² Ibidem, 263.

¹³ O Crvenoj Hrvatskoj se u Ljetopisu govori u IX i XXVIII glavi.

¹⁴ O Bijeloj Hrvatskoj se govori u IX, XV, XXII, XXVIII, XXIX i XXXI glavi.

¹⁵ Margetić, 259.

¹⁶ Koščak, 323—328.

prije unošenja u Ljetopis, Bambalona.¹⁷ Navodeći dva mjesta, ali u neposrednoj blizini za istu granicu, Pop Dukljanin je očito raspolagao s dva izvora, što njegovoj vijesti o Crvenoj Hrvatskoj daje veću vjerodostojnost, to više što on sam nije znao gdje su se ta mjesta nalazila, jer granicu smješta kod Drača, a naveo ih je da bi svojem spisu dao, kao i kod imena biskupija razdijeljenih na Duvanjskom saboru, patinu što veće starine. Kako je ostrogotsko kraljevstvo, koje je osnovao Teodorik Veliki (497—526) dopiralo samo do granice Dioklecijanove Dalmacije, dakle do Budve, granica Svevladovog, odnosno Svetopelek-Budimirovog kraljevstva ne može se odnositi na Gote. Ta se granica ne može odnositi ni na Crvenu Hrvatsku ili Gornju Dalmaciju, kakva je uređena na Duvanjskom saboru, jer ona i s obzirom na njene biskupije stvarno ne prelazi Drač, odnosno dračku temu. Dakle, Dukljanin je raspolagao nekim starim podacima, o kojima je mogao naći vijesti i u izvještaju o Duvanjskom saboru (na njemu su bile iznijete drevne povelje i privilegiji grčki i latinski starih careva o podjeli zemalja i provincija), a taj je izvještaj, po našem mišljenju, činio sastavni dio »slavenske knjige koja se zove »Methodius«, gdje je bilo zapisano što je sve dobra učinio kralj Svetopelek-Budimir.

Kao što u djelu *De administrando imperio* nalazimo sukladne vijesti s onima u Tome Arcidakona o dolasku hrvatskih plemena iz Poljske na Jadran, tako je u istoj 30. glavi tog djela potvrđena i vijest Popa Dukljanina o Crvenoj Hrvatskoj: »Od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odvoji se jedan dio i zavlada Ilirikom i Panonijom. I oni su imali nezavisnog arhonta, koji je na razne strane slao poslanstva, a prijateljska samo arhontu Hrvatske.«¹⁸ Za Porfirogenetovu Dalmaciju i Panoniju stvar je jasna, ali koje se područje krije pod imenom Ilirika u povijesnoj znanosti još uvijek se raspravlja. Najveći dio povjesničara, počevši od Luciusa, mislio je da se radi o Bosni. Međutim, budući da su Dalmacija i Panonija neposredno graničile južno od Save, Porfirogenet, odnosno njegov anonimni nastavljatelj, nije imao potrebe da između njih još ugura i Ilirik. Neki su pomislili i na Norik, s obzirom na tragove hrvatskih naselja u alpskim zemljama. No, Lj. Hauptmann, koji je sam bio najistaknutiji zastupnik te teze, poslije je prihvatio mišljenje da se Por-

¹⁷ Petar Skok, *Zum Balkanlatein IV, Zeitschrift für roman. Philologie LV, 176; isti, Dolazak Slovena na Mediteran, Split 1934, 102—3; Ferdo Šišić, Ljetopis Popa Dukljanina, Beograd—Zagreb 1928, 424.*

¹⁸ Vizant. izvori II, 31—32. Stjepan Antoljak, *Obnovljeno i nadopunjeno tumačenje jednoga pasusa u 30-toj glavi Porfirogenetovog De Administrando Imperio, Godišen zbornik, Filozofski fakultet Skopje, 5—6, 1979—80, 63—86, nakon opširnog pregleda i kritike svih dosadašnjih izdanja DAI i različitih prijevoda dotičnog mjesta daje svoj prijevod: »A od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijelio se jedan dio i osvojio Ilirik i Panoniju, a imali su i sami samostalnog vladara, kojega su i samoga (istoga) slali arhontu Hrvatske radi prijateljsiva.« (75) Inače Antoljak podvrgava kritici Margetićevu tezu o kasnom doseljenju Hrvata, te ističe da se ono zbilo »svakako u doba Heraklija kao i njihov odlazak u predjele iznad Save« (84).*

firogenetov Ilirik odnosi na Dukljaninovu Crvenu Hrvatsku.¹⁹ Zaista, u Porfirogenetovo doba naziv »Ilirik« označavao je Dračku temu. Poteškoću čini jedino to što Porfirogenetov nastavljatelj govori o jednom arhontu onih Hrvata, koji su iz Dalmacije otišli u Ilirik i Panoniju. Međutim, tu se očito radi o sažetom, bolje reći nepreciznom načinu izražavanja koji je nametnuo izričaj »jedan dio«. Svakako da se od Hrvata, koji su stigli u Dalmaciju, izdvojio »jedan dio«, samo što redaktor te vijesti nije smatrao za potrebno naglasiti da se i taj dio razdvojio, te je jedna njegova grupa krenula na jug u Ilirik, a druga na sjever u Panoniju. Taj Ilirik bizantski je car Konstantin V oduzeo (zajedno sa cijelom ilirskom dijecezom i s južnom Italijom) god. 753/4. rimskoj crkvi i podvrgao carigradskom patrijarhu,²⁰ zapravo ona uporišta s kojima je nakon doseljenja Hrvata raspolagao, a među kojima je bilo glavno Drač na cesti Via Egnatia.

Bizant je to područje, koje se uglavnom poklapa s današnjom Albanijom, organizirao početkom IX st. (prije 826. g., a možda i prije 815. g.) u temu sa sjedištem u Draču.²¹ U to vri eme Crvena Hrvatska u primorskim ravnica današnje Albanije nije više postojala, jer su se Hrvati, vjerojatno, povukli na područje stare Dioklecijanove provincije Prevalitane. kasnije Porfirogenetove Duklje od Lješa na Drimu do Kotorskog zaljeva. Razlog tom povlačenju treba gledati u malobrojnosti hrvatskog osvajačkog sloja prema većini stanovništva, a to su kao i danas bili neromanizirani Iliri, odnosno Tračani, dakle Albanci, i Slaveni. Bilo je i romaniziranih starosjedilaca ili Vlaha, dok su Latini i Grci sjedili u rijetkim bizantskim uporištima uz more. Na uzmicanje Hrvata s juga prema sjeveru morao je odlučno utjecati i dugogodišnji bizantsko-franački rat (god. 791–812). Tako je iščeznuo i pojam Crvene Hrvatske, pa je logično da povijesni izvori, koji se tek od toga vremena (prva polovina IX st.) počinu u javljati, i to vrlo rijetko, više o njoj ne govore. Zasluga je Popa Dukljanina što je taj pojam, koji je morao naći u nekom starom zapisu, jer ga nije mogao izmisliti, sačuvao, pa se on danas na temelju lingvističkih, geografskih i drugih istraživanja savršeno uklapa u situaciju na istočnom Jadranu tijekom VII–VIII stoljeća. Drugo je, dakako, pitanje s koliko je prava on ime Crvene Hrvatske protegnuo i na područje kasnije Dukljanske ili Zetske kraljevine.^{21a}

Ovdje bismo našu tezu, da je Crvena Hrvatska nespojiva s kasnim dolaskom Hrvata, proširili i na Karantansku Hrvatsku, koja je kao nezavisna

¹⁹ Ljudmil Hauptmann, Seoba Hrvata i Srba, Jugosl. istor. časopis, III, 1937, 47–48.

²⁰ V. Grumel, L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople, Recherches de sciences religieuses 40, 1952, 191s; G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd 1959, 178; Eugen Ewig, Udaljavanje papinstva od Carstva i njegovo približavanje Francima, u Hubert Jedin, Velika povijest Crkve III/I, Zagreb 1971, 9.

²¹ Jadran Ferluga, Sur la date de la création du thème de Dyrrachium, Actes du XIIe Congrès international d'études byzantines II, Belgrade 1964, 83–92.

^{21a} Iz našeg Komentara u Josip Horvat, Kultura Hrvata I, Zagreb 1980^a, 406.

država postojala u VII i VIII st. i o kojoj također postoji veoma opsežna literatura.^{21b} Sve je, naime, očitiije da su Hrvati, kao vojnički narod konjanika i stočara, na poziv cara Heraklija zaposjeli vojničkim posadama stare rimske provincije Norik, Savsku Panoniju, Dalmaciju, Prevalitanu i Epir, kako bi na toj liniji suzbili i sprečavali protubizantski savez između Avara i Langobarda u Italiji.²² Hrvati su na taj način preuzeli ulogu graničara Carstva i dobili u posjed spomenute provincije. Naravno da su se ubrzo nastojali osamostaliti, ukoliko su ikad i bili u nekom zavisnom položaju. Međutim, kao i Crvena Hrvatska na krajnjem jugu, tako je i Karantanska Hrvatska na sjeveru postojala tek prva dva stoljeća i ubrzo je izgubila hrvatski narodni značaj. O njima ipak govore ostaci hrvatskih toponima kako u Albaniji,²³ tako pogotovo u Koruškoj.

3. Margetić, osim što je naveo u prve dvije točke svoju interpretaciju Tominog i Dukljaninog prikaza doseobe, čime kao da misli da je osporio naše primjedbe, uopće ne brani svoju tezu o kasnom dolasku Hrvata. Ako bi ta obrana trebala biti sadržana u ovoj točki, gdje se osvrće na našu opasku da je njegova teza u suprotnosti s dokazima N. Klaić za postojanje hrvatske države u VII i VIII stoljeću, treba reći da je ta točka ne samo vrlo kratka nego i vrlo nejasna. Tako je Margetićeva nešto kasnija tvrdnja da su dalmatinski gradovi u VII i VIII stoljeću »priznavali vlast avarsko-slavenske 'konfederacije'«,²⁴ ostala i dalje bez i najmanje potvrde bilo u povijesnim izvorima, bilo u arheološkim nalazima.

4. Margetić je još i ovu točku posvetio svojoj tezi o doseobi Hrvata, ali se tu bavi više kritikom koju mu je uputio M. Suić nego našom. Što se tiče naše primjedbe o langobardskim utjecajima na neke hrvatske pravne ustanove, koje i Margetić priznaje, oni moraju imati vrlo rano porijeklo, tj. do kraja VIII st., dok još postoji langobardsko kraljevstvo kao središte jakog političkog i kulturnog zračenja.

5. Margetić u ovoj i slijedećoj točki dokazuje da »dalmatinske biskupije nisu bile pod carigradskom patrijaršijom«, te se u tome potpuno slaže s nama

^{21b} Pregled najvažnije literature, *ibidem*, 403—4.

²² Koščak, 293.

²³ Suvremeni turski historičar Halil İnalcık objavio je popis timara i naselja u sandžaku Albanija iz 1431, u kojem se u srednjoj Albaniji nalazilo selo Asagi (Donje, što znači da je postojalo i Gornje) Hirvate, danas Kruatje, te naselje Hirvatova, koje se danas ne može identificirati — oba između rijeka Sëmeni i Shkumbini. Osim toga, sjevernije od tih naselja bio je lokalitet Kasaz, danas Kazaz, koji upućuje na toponime što se redovno javljaju uz hrvatske. Vladimir Markotić, *The Croats in Albania*, *Journal of Croatian Studies* I, New York 1960, 25—31.

²⁴ Margetić, 263.

za razliku od još uvijek prevladavajućeg mišljenja starije i današnje historiografije.²⁵

S Margetićem dijelimo i drugi veoma važan stav, koji je isto tako u suptilnosti s dosadašnjim shvaćanjem, osobito s radovima Jadrana Ferluge, naime da Bizantsko carstvo nije bilo prisutno na istočnoj obali Jadrana, pa tako ni u dalmatinskim gradovima, od početka VII do kraja VIII st. jer je tu kontinuitet carske vlasti prekinula avarsko-slavenska invazija za gotovo dva stoljeća.

6. Naše rezerve što se tiče sudjelovanja dalmatinskih biskupa na Drugom nicejskom koncilu 787. godine, koji se nalaze na biskupskim listama kakve su sačuvane (ali na kojima nema biskupa Istre, Krka, Zadra i Dubrovnika), Margetić nastoji ukloniti uz ostalo ispravnom opaskom da iz popisa Drugoga nicejskog koncila nikako ne proizlazi da su dalmatinske biskupije pripadale konstantinopolitanskom patrijarhu i da te liste prije dokazuju protivno.²⁶ Međutim, za naše rezerve nije bila toliko važna spomenuta pripadnost, koliko činjenica, koju su već Bulić i Bervaldi dokazali,²⁷ da prije dolaska Franaka u Dalmaciju (nakon početka avarskog rata 791. g.) ondje nema organizirane crkvene hijerarhije. Dopustili smo ipak mogućnost da su papa i Karlo Veliki već pri e tog vremena uputili misionare u ove krajeve, pa bi u tom slučaju salonitanski biskup Ivan na Drugom nicejskom koncilu bio poznati Ivan Ravenjanin iz Historije Tome Arcidakona i natpisa na sarkofagu u krs ion ci splitske katedrale.²⁸

7. Margetić se u još jednom važnom pitanju razilazi s J. Ferlugom, a to je godina osnivanja dalmatinske teme. Dok Ferluga smatra da je Bizant digao arhontiju Dalmaciju na rang teme najvjerojatnije 872—873. g.,²⁹ dotle Margetić, vraćajući se na mišljenje J. Posedela,³⁰ drži da je to bilo već 843. godine.³¹ Prema Margetiću, Dalmacija je te iste 843. g. i arhontija i tema. Arhontija je na osnovi Taktikona Uspenskog, koji Oikonomides datira s 842—843. godinom, a tema prema pečatu dalmatinskog stratega Brijenija, koji Margetić, slijedeći uglavnom Schlumbergera, stavlja u 843. godinu. No, malo

²⁵ Margetić, 261. Ipak se probija ispravno mišljenje. Tako Vittorio Peri, Spalato e la sua Chiesa nel tema bizantino di Dalmazia, u zborniku Vita religiosa, morale e sociale ed i concili di Split (Spalato) dei secc. X—XI, koji je izašao kao 49. svezak serije Medioevo e umanesimo u izdanju Editrice Antenore, Padova 1982, 271—347; opširno je i dokumentirano obrazložio da crkva u dalmatinskim gradovima nije nikada pripadala pod jurisdikciju Konstantinopola nego uvijek Rima. Inače Peri, kao i svi talijanski historičari, previše ističe politički utjecaj Bizanta u našim krajevima.

²⁶ Margetić, 263.

²⁷ Franjo Bulić — Josip Bervaldi, Kronotaksa solinskih biskupa (Uz dodatak: Kronotaksa spljetskih nadbiskupa). Od razorenja Solina do polovice XI vijeka. Pretisak iz Bogoslovske smotre I—IV/1912 i I—II/1913.

²⁸ Tu mogućnost već je pretpostavio i Viktor Novak, Pitanje pripadnosti splitske nadbiskupije u vrijeme njezine organizacije, VAHD, Split 1923.

²⁹ Jadran Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji, Beograd 1957, 70; s čime se slaže i G. Ostrogorski, n. dj., 232; a što i mi prihvaćamo.

³⁰ Josip Posedel, Pitanje dalmatinskog temata, HZ III, 1950, 217—219.

³¹ Margetić, 264, 265, 283, 285.

je vjerojatno da se baš u tom vremenskom tjesnacu zbila ta važna promjena, to manje što je datiranje Brijenijske pečata ostalo nedokazano. Schlumberger je, naime, dalmatinskog stratega i spatara Brijenija poistovjetio s Teoktistom Brijenijem iz Porfirogentova DAI, koga je Mihajlo III (842—867) uputio kao stratega i protospatara u temu Peloponez, te bi on prije toga mogao biti strateg Dalmacije s nižom titulom spatara. Već je J. B. Bury, kao što i Margetić navodi, osporio tu identifikaciju, a Ferluga je sasvim odbacio.³¹ Uviđajući i sam da je datiranje Brijenijske pečata nepouzđano, Margetić nastoji poduprijeti tezu o 843. godini, i u tome slijedeći Posedela, općom situacijom na Jadranu, gdje bi Bizant na arapske nasrtae odgovorio podizanjem Dalmacije na rang teme, a to znači stacioniranje bizantske vojske u toj pokrajini pod zapovjedništvom stratega.³² Dakako, to je samo pretpostavka bez ikakva dokaza u izvorima.

Isto je tako nedokazana Posedelova pretpostavka, koju je on preuzeo od L. Katića,³³ da se riječi benediktinca Gottschalka, koji je boravio na dvoru kneza Trpimira između 846. i 848. godine: »Tripemirus, rex Sclavorum, iret contra gentem Grecorum et patricium eorum« odnose na carskog stratega u Zadru. Tu pretpostavku Margetić sad prihvaća, iako ju je Ferluga pobio i točno objasnio da se najvjerojatnije radi o strategu Drača ili Kefalonije.³⁴ U potpunom pomanjkanju bilo kakve vijesti o dalmatinskom strategu do vremena cara Bazilija I (867—886), kada ga prvi put spominje 30. glava DAI, mišljenje da je dalmatinska tema organizirana već 843. ostaje izvan povijesnog konteksta. Ono se protivi i ranijem ispravnom mišljenju Margetića: »Ostrogorski je proučavao stvaranje tema i dokazao da je tema Dalmacija organizirana tok u drugoj polovici IX. st. negdje poslije 867. god.«³⁵

Margetić krivo interpretira naše riječi, da »i Latini Trpimira zovu kraljem (knezom)« i da su prema tome priznavali njegovu vlast.³⁶ Naprotiv, mi izričito kažemo da iz Gottschalkovih riječi »treba zaključiti da Trpimir nije imao suverenu vlast nad dalmatinskim gradovima, ali da je njegov politički utjecaj u njima, osobito u Splitu, bio tako jak da je to Bizant potaklo na rat.«³⁷ Margetić citirajući u latinskom originalu te Gottschalkove riječi ispušta njegovu karakteristiku Dalmacije: »longissimam revera regionem« (»zaista veoma dugu oblast«), ali ističe da je za Gottschalka »Dalmacija zemljopisni pojam«.³⁸ Međutim, što znači »zemljopisni pojam«, kada znamo da se pojam Dalmacije i njen opseg upravo zbog političkih promjena često mijenjao. Za Gottschalka je »Dalmacija, zaista vrlo duga zemlja«, pa prema tome ne može

³¹ Ferluga, 65—67.

³² Margetić, 265, 283—4.

³³ Lovro Katić, Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira, Bogoslovska smotra 4, Zagreb 1932.

³⁴ Ferluga, 66—67.

³⁵ Margetić, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, 63, u istom smislu i 65.

³⁶ Margetić, Marginalije, 266.

³⁷ Koščak, 307.

³⁸ Margetić, ibidem.

značiti bizantsku Dalmaciju, koja se sastojala od nekoliko izoliranih gradova i otoka, nego Trpimirov »regnum«, a da se u taj regnum, tj. u Dalmaciju ubrajaju ne samo »homines Dalmatini«, dakle Hrvati, nego i »homines Latini, Graecorum nihilominus imperio subiecti« znači samo to da je Trpimirova Dalmacija bila toliko snažna da je Gottschalk u nju ubrojio i stanovnike dalmatinskih gradova, iako su bili pod formalnim suverenitetom Bizanta. Margetić osporava i naše tumačenje da su prema Gottschalku i Latini nazivali Trpimira »regnum«, jer da bi onda i Hrvati morali zvati cara »imperium«, a da to nije moguće, jer su s Bizantom bili u ratu baš zbog dalmatinskih gradova. Ne vidimo da bi se iz ove državnopravne terminologije, koju Gottschalk bježi, moglo išta zaključivati o momentanim odnosima između regnuma i imperiuma ili, obratno, iz tih odnosa izvoditi terminologiju.³⁹

U čudno protuslovlje upada Margetić što se tiče autentičnosti Trpimirove isprave s obzirom na njen datum, »koji u to doba dolazi u eshatokolu u ispravama o sudskim odlukama, ali ne i u darovnicama«, da bi malo zatim istakao: »Doista je datiranje izvedeno majstorski, pa je i to dokaz za vjerodostojnost sadržaja isprave, ako već ne i oblika u kojem je isprava do nas došla.«⁴⁰ Prvo, iako se Trpimirova isprava u širem smislu može zvati i darovnica, jer je svaki vladarski privilegij ili potvrda u neku ruku dar, ona to u strogom smislu nije, jer Trpimir u njoj ništa ne daruje, nego samo potvrđuje ranija darovanja kneza Mislava (posjed Putalj i desetinu u Klisu) i druge pravne poslove (nadbiskupovu kupnju posjeda u Lažanima i Tugarima, te njegovo ustupanje 11 libara srebra knezu za crkveno posuđe). Radi se dakle o potvrdi izdanoj splitskoj crkvi nakon rasprave, koja je održana pred kneževim sudom, što je Margetić točno pretpostavio u jednom svom ranijem radu.⁴¹ Drugo, u Trpimirovoj ispravi datum ne dolazi u eshatokolu, nego u protokolu. Može biti da je Margetićeva formulacija lapsus calami (kakvih i inače ima dosta u ovom tekstu) i da je zapravo htio reći da datum u protokolu u to doba dolazi u sudskim ispravama, a ne u darovnicama. No, i u tom slučaju bi pogriješio, jer već i letimičan pogled u hrvatski diplomatski zbornik ranoga srednjeg vijeka⁴² pokazuje da darovnice i druge isprave imaju datum u protokolu kao i Trpimirova isprava. Treće i najvažnije, ako je datiranje Trpimirove isprave majstorski izvedeno i dokaz za vjerodostojnost

³⁹ Radi boljeg razumijevanja donosimo cijeli citat iz Gottschalkova djela »Tractatus de Trina Deitate« u spomenutom Katićevu izdanju, 9: »Item homines Dalmatini, perinde similiter homines Latini Graecorum nihilominus imperio subiecti, regem et imperatorem communi locutione per totam Dalmatiam, longissimam revera regionem, regem, inquam, et imperatorem regnum et imperium vocant. Aiunt enim: »Fuimus ad regnum« et »Stetimus ante imperium« et »Ita nobis dixit regnum« et »Ita nobis loquutum est imperium. Sed nec istud ab illis aestimes absque auctoritate dici.«

⁴⁰ Margetić, 267.

⁴¹ Lujo Margetić, Neka pitanja iz naše najranije povijesti i rimsko pravo, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu XVII, 1979, 69—77.

⁴² J. Stipišić i M. Šamšalović, Codex diplomaticus I, JAZU, Zagreb 1967.

njena sadržaja, ono mora također biti dokaz i za njenu autentičnost, jer je datum bitan dio, i stvarni i formalni, svake isprave.⁴⁴

8. Što se tiče hrvatske granice u Istri treba imati na umu da Istra od 788. god. (ili po Vergottiniju, koga Margetić navodi, od 787.) nije više bizantska nego franačka zemlja. Zato kada Porfirogenet piše o toj granici, a jedino od njega imamo taj podatak, on piše o stranim zemljama, iako Istru naziva »tema«, što ona nije bila ni pod Bizantom, a pogotovo to nije bila kasnije. Zbog toga Ferjančić izraz »tema« ovdje pravilno prevodi, za razliku od Margetića, s »provincija«. ⁴⁴ Prema tome, od Porfirogeneta se i ne može očekivati da nam da točan opis te granice. Ipak, on kaže da je Hrvatska sezala do Labina, što za Margetića znači da Labin nije bio u Hrvatskoj, jer da riječ »*ἐξέρχεται*« znači do nekog mjesta, ali ne uključujući to mjesto.⁴⁵ No, kasnije citira Porfirogeneta da su Hrvati plovili »*ἐκ τῆς ἐπαρχίας*«, što očito uključuje Veneciju, pa prema tome i u gornjem slučaju isti prijedlog uključuje Labin unutar hrvatske granice.

Margetić također navodi da se granica na rijeci Raši, koja je tu postojala u rimsko doba, »pomakla na prirodnu granicu pri Plominu«. ⁴⁷ Ali zašto bi granica »pri Plominu« bila prirodnija od one na rijeci Raši, gdje je mi kao i neki drugi historičari stavljamo, Margetić nije objasnio. Štoviše, on kao da i Plomin isključuje iz Hrvatske, jer da nema nikakvih vijesti da se Hrvatska proširila osvojenjem Plomina i Labina,⁴⁸ a to je već sasvim u suprotnosti s jasnim Porfirogenetovim riječima da je granica išla na primorju do Labina. Što se tiče zaleđa, Porfirogenet nije tako jasan jer kaže da Hrvatska »s brdske strane prelazi istarsku provinciju«. Tu su, dakako, moguća različita tumačenja, pa i naša: da je Hrvatska prelazila preko Učke i obuhvaćala gotovo trećinu istarskog poluotoka.

9. Nigdje nismo rekli da borbu bizantskih careva i patrijarha s papom smatramo kao »sraz Istoka i Zapada«. I mi ponešto govorimo o promjenljivosti i — kao što Margetić kaže — suptilnosti tih odnosa. Jedino ne shvaćamo da se ustupci Bazilija I, koje on daje papi u Hrvatskoj, dok hrvatskom knezu ustupa prihode dalmatinskih gradova, mogu tumačiti kao izraz careve snage, jer da je on te ustupke mogao uvijek povući, pa je tobože na taj način vezao papu i kneza uza se. Primjer Zdeslava je pokazao kako se Bazilije I ponašao, kada je bio jak. No, s Branimirom, koji je pogubio bizantskog vazala Zdeslava, car je zaista trebao biti »suptilan«, to više što je ostatak života morao uglavnom provesti zabavljen ratovima i problemima na istoku Carstva.

⁴⁴ Prigovor protiv autentičnosti Trpimirove isprave u posljednje je vrijeme sveden još jedino na to da se Trpimir u njoj javlja u isto vrijeme kao autor i tobože kao svjedok. Međutim, Trpimirovo svojstvo označeno je i u eshatokolu jasnim i nedvosmislenim riječima: »*Trpimiro duce, huius rei concessore et auctore*«. Dakle Trpimir se ne javlja kao svjedok među svjedocima, nego ispred njih kao onaj koji dopušta gore opisane pravne poslove i kao autor isprave, što je rečeno i u protokolu.

⁴⁵ Vizant. izvori II, 35.

⁴⁶ Margetić, 268.

⁴⁷ Ibidem, 283.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, 268.

10. Ovdje je Margetić iznio nekoliko dalekosežnih tvrdnji, od kojih ni jednu nije uspio dokazati, kao što ćemo odmah vidjeti. No, prije smo dužni još jedan ispravak, jer mi ne kažemo da su Hrvati 875. god. sudjelovali u ratu na strani kralja Ludovika Njemačkoga, nego jedino da je nakon smrti cara Ludovika II rat za njegovu baštinu knez Domagoj pokušao iskoristiti da proširi hrvatski državni teritorij u Karlmanovoj Istri.⁴⁹

Tvrdnju da Hrvati nisu sudjelovali 871. god. u opsadi arapskog Barija na strani franačkog cara Ludovika II, što znamo iz Ludovikova pisma bizantskom caru Baziliju I, Margetić nastoji potkrijepiti oživljavanjem već davno napuštene pretpostavke da je to pismo krivotvoreno u papnskoj kancelariji 879. godine. Oduvijek je bilo najlakše da netko historijski dokument, koji se ne uklapa u njegovu konstrukciju, proglasi za falsifikat. Ali za to Margetić ne donosi nove dokaze. Jedino ponavlja da je nevjerovatno Ludovikovo obrazloženje njegove carske titule, jer da bi time priznao svoju podređenost papi, te da su izrazi »naši Slaveni« i »naša Sklavinija« trebali dokazati da »Hrvatska nikako ne potpada pod Bizant, već naprotiv da je još 871. god. bila u orbiti zapadnog cara i da je prema tome i te kako opravdan papin stav da se Hrvatska treba privezati uz njega«.⁵⁰ Već je G. Ostrogorski pravilno primijetio da je Ludovikovo vezivanje svoga carskog naslova s Rimom i papom bilo odgovor Baziliju koji mu je »odricao pravo na nošenje titule rimskog cara«.⁵¹ S druge strane, to je vrijeme još daleko od borbe za investituru i od sukoba između Grgura VII i Henrika IV. To je još Karolinško carstvo kojemu su Rim i papa zalog vlasti. Ni tobožnja papina želja da dokaže kako Hrvatska nije bila bizantska, nego uz franačkog cara i papu, nije uvjerljiva kao razlog falsifikata. Krivotvoriti carevo pismo 879. g. da bi se dokazalo izmišljeno stanje u 871. g., kada se ono moglo ne samo provjeriti u carigradskom arhivu nego kada su se još svi živo sjećali što se događalo prije osam godina, ne bi moglo pasti nikome na um. U tako kratkom razdoblju nikakva krivotvorina i laž u tako krupnim stvarima ne bi pomogli. Baš obratno! I Margetić kaže kako je podatak da je bizantska flota 870/71. krstarila vodama Jadrana »kao i neki drugi iz tog pisma, posve vjerodostojan. Možda je suviše napomenuti da je sastavljač navodnog pisma znao za mnoge važne okolnosti i ubacio ih u pismo zato da bi osnovna poruka pisma izgledala što uvjerljivijom«.⁵²

Dakle, mnoge važne okolnosti i podaci iz tog pisma su posve vjerodostojni, samo sudjelovanje Hrvata u opsadi Barija nije. A nije zato jer knez Domagoj nije ratovao na strani franačkog cara Ludovika II — kao što smatra sva historiografija — nego na strani bizantskog cara Bazilija I. Margetićevi argumenti za tu tvrdnju još su labaviji, zapravo ne postoje. Svoju glavnu tezu da je Bizant nametnuo Hrvatskoj »zaštitnu« vlast god. 871. Margetić ni ne obrazlaže, naprotiv ta bi mu tvrdnja trebala poslužiti kao najvažniji dokaz da je već tada Bazilije I ustupio Hrvatskoj prihode dalmatinskih gradova

⁴⁹ Koščak, 314, 316. Pogrešno nas navodeći Margetić nam ujedno pripisuje nekakvu pogrešku u bilješci (br. 84, str. 270) koju teško da će itko razumjeti.

⁵⁰ Margetić, 272.

⁵¹ Ostrogorski, 233.

⁵² Margetić 274, bilj. 126.

i da su Hrvati 876. g. sudjelovali u zajedničkoj akciji s mornaricom tih gradova u istarskim vodama i u dolasku Bizantinaca u Bari te iste godine.⁵³

Jedini pokušaj da se svi ti stavovi i dokažu citiranje je Ivana Đakona: »Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmatianorum Istriensem provinciam depredare ceperunt.« Iz tih riječi Margetić izvodi dalekosežan zaključak da 876. g. Hrvati i Dalmatinci, jedni i drugi pod vlašću Bizanta i na njegov nalog, »napadaju Istru, ne samo zato što je ona nekoć (do oko 787. god.) pripadala Bizantu, već i zato da neizravno ometaju Karlmanovu namjeru da postane carem.«⁵⁴ Već iz samih citiranih riječi da su »tada najgora plemena Slavena i Dalmatinaca počela pljačkati istarsku pokrajinu« teško se može zaključiti da se pod njima razumijevaju i građani dalmatinskih gradova. Pogotovo je to isključeno iz nastavka vijesti, koji je Margetić prešutio, a u kojem se ti napadači, koji su opustošili istarske gradove Umag, Novigrad, Sipar i Rovinj i protiv kojih je mletački dužd Urso Particijak pokrenuo flotu od 30 brodova i suzbio ih, zovu jedino Slaveni (dva puta »Sclavos«). Posljedica tog rata bila je da se nekadašnji savez »između Slavena i Mlečana« (»inter Sclavos et Veneticos«) razbio.⁵⁵ Dakle, nije riječ ni o kakvom bizantskom ratu, makar neizravnom, protiv Karlmana, nego o ratu Hrvata protiv Mlečana, bizantskih vjernih saveznika (koji su imali također savez s talijanskim kraljevima protiv Slavena, zajedničkih neprijatelja), čijem duždu Ursu carski poslanici u to vrijeme nose počasni naslov protospatharius. I sada bi ti bizantski saveznici, zapravo vazali, trebali ratovati protiv dalmatinskih gradova u vlasti Bizanta. Ni Margetićeva tvrdnja, »kako Ivan Đakon razumijeva pod 'Dalmatincima' uvijek dalmatinske gradove« nije točna.⁵⁶ Ivan Đakon naziva stanovnike na istočnoj obali Jadrana različitim imenima, katkada gomila i po dva tri naziva za isti narod,⁵⁷ pa je očito da u ovoj prilici Hrvate, a svakako i

⁵³ Margetić, 275.

⁵⁴ Ibidem, 274.

⁵⁵ Radi boljeg razumijevanja navodimo cijeli citat iz Ivana Đakona: »Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmatianorum Ystriensem provinciam depredare ceperunt; quattuor videlicet urbes ibidem devastaverunt, id est Umacus, Civitas nova, Sipiars et Ruinius. Deinde nunciatum est domno Urso duci quod Gradensem ad urbem vellent transire; cum triginta navibus ad predictam civitatem venit; inde pertransiens Istriam, audacter super eosdem Sclavos intruens, in tantum eosdem cede prostravit ut nemo illorum evadens, patriam valuit reverti; quoniam hisdem princeps celitus victoriam consecutus, Sclavos, quos in hoc certamine ceperat, liberos dimisit, ecclesiarumque res, quae sublatae in prelibata provincia fuerant, restituit, sicque triumphali cum gloria palatium reddidit; et propter hoc fedus, quod inter Sclavos et Veneticos olim fuerat, disruptum est.« Giovanni Monticolo, Cronache Veneziane Antichissime, Roma 1890, 122—123.

⁵⁶ Margetić, 273—274.

⁵⁷ Stanovnike na istočnoj obali Jadrana Ivan Đakon zove različitim imenima, koje navodimo uz stranice navedenog izdanja G. Monticolo: Sclavi, 113, 115, 118, 122, 123, 126, 132, 153, 157; 158, 160, 171, Scavi: 125, 155; Narrentani, 123, 155, 157; Sclavi de insula Narrentis 110; Narrentani Sclavi, 112, 136; Mariani, 113; Narrentani Scavi koje na istom mjestu naziva i samo Scavi i Sclavi, 128—129; Croati, 132, 153, 155, 157; Croati Sclavi, 149; Dalmatiani, 122, 155, 158; Dalmatici, 165; Romani, 157; a njihovu zemlju: Dalmaciarum provincia, 102; partes Dalmaciarum, 103; Sclavenia, 107, 113; Narrantanae insulae, 113; Dalmatianorum confinio, 155; Dalmacia 158.

Neretljane, razumijeva pod izričajem »najgora plemena Slavena i Dalmatinaca«. I Gottschalk je nešto ranije nazivao Hrvate naizmjenice »Sclavi« i »Dalmatini«.

Hrvatska nije 871. g. došla pod »zaštitnu« vlast Bizanta, nego je u vlasti kneza Domagoja, koji 864. g. osniva hrvatsku biskupiju u Ninu izravno pod papom, kako bi se osamostalio od dalmatinskih gradova koje je Bizant uspio opet vezati uza se.⁵⁸ Zbog toga Bizant kuje zavjere protiv Domagoja, a bizantski saveznici Mlečani opetovano dižu flotu. Domagoj sudjeluje u osvajanju Barija na strani franačkog cara Ludovika II. Zbog toga bizantska mornarica hara njegovu zemlju. I na poslijetku, Domagojeve sinove i nasljednike Bizant obara i postavlja svog štićenika Zdeslava. Takvom Domagoju Carigrad nije mogao ustupiti 871. g. prihode dalmatinskih gradova, a još manje je mogao u to vrijeme uspostaviti svoju »zaštitnu« vlast nad Hrvatskom.

Isto tako — nasuprot općenitom stavu historiografije da je Hrvatska u doba kneza Branimira (879—892) nezavisna — Margetić bez i najmanjeg argumenta tvrdi suprotno: »Branimirova Hrvatska bila je po našem mišljenju također pod bizantskom 'zaštitom'«. ⁵⁹ Mišljenje da se Branimir veže uz papu na zahtjev Carigrada, »koji je u svojim rukama imao jak adut — eventualnu obustavu financijske pomoći Branimiru iz Dalmacije«, ⁶⁰ nije konzistentno — kao što smo već napomenuli uz točku 9.

Pretpostavka da su Hrvati sudjelovali u grčkoj vojsci kod ulaska u Bari 876. g. i Taranto 880. g. vrela ne potvrđuju, ali joj se i ne protive. Ako su stvarno Hrvati tu bili nazočni, onda su to bili Hrvati iz južno-dalmatinskih oblasti, Zahumlja, Travunja i Duklje, koje su oblasti nešto prije došle pod bizantsku vlast i čije ratnike su dubrovački brodovi 871. g. prevezli pod Bari po zapovijedi cara Bazilija I.⁶¹ Hrvati zajedno s Neretljanima u krajevima sjeverno od rijeke Neretve bili su pod Domagojem i nisu mogli ni teoretski sudjelovati u svim tim bizantskim pothvatima. Zbivanja u doba kneza Domagoja i Branimira iscrpno smo prikazali u našem radu, pa ovdje nije potrebno ulaziti u daljnju argumentaciju.

11. Protivno našem gledištu da Hrvatska, osim možda nekoliko mjeseci za Zdeslava 878/9. g., nije bila podložna Bizantu, Margetić tvrdi — kao što smo vidjeli, bez dokaza — da je Hrvatska bila od 871. g. bizantski vazal, pa tako i u vrijeme Tomislava, koga nigdje ne naziva kraljem, iako citira dokumente koji Tomislavu daju taj naslov. Nasuprot našem gledištu da su Hrvatskoj od kneza Branimira (888. g.) opet pridružene u zajedničkoj državi južno-dalmatinske oblasti — Neretva, Zahumlje, Travunja i Duklja — Margetić ponavlja staru zabluđu da Hrvatska nije sezala južno od rijeke Cetine. Nasuprot našem gledištu da je kralj Tomislav oko 920. g. zavladao i dalmatinskim gradovima stavivši time Bizant pred gotov čin, Margetić tvrdi da Carigrad upravlja i dalje bizantskom temom, koja bi — kao što smo vidjeli također po nedokazanom mišljenju — bila organizirana već 843., a ne nakon 870. god.

⁵⁸ Koščak, 309—312.

⁵⁹ Margetić, 275.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ DAI, gl. 29, Viz. izv. II, 19. Šišić, 346—352.

Da vidimo, dakle, kakva je vrijednost Margetićevih argumenata za bizantsku vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji u doba kralja Tomislava.

Margetić kaže da postoje »mnoge vijesti o podređenosti dalmatinskih gradova Bizantu, što ih spominje Konstantin Porfirogenet u svom radu *De administrando imperio*«,⁶² ali ne navodi ni jednu. Zbog toga ćemo na važniju mi iznijeti. Na kraju 30. gl. DAI stoji da je car Bazilije I odredio da dalmatinski gradovi ubuduće mjesto strategu plaćaju točno navedene svote u novcu, a još više u naravi hrvatskom vladaru, grad Dubrovnik, pak, pola svote zahumskom, a pola travunjskom vladaru. Gradovi će dalje plaćati samo malu simboličnu svotu strategu, tek toliko »da bi se pokazala njihova potčinjenost i pokornost bizantskom caru i strategu«. Ustupanje strategove plaće hrvatskom vladaru Margetić stavlja u 871. godinu, što je — kao što smo vidjeli — pogrešno, jer u to je vrijeme hrvatski vladar Domagoj, a odnosi s Bizantom bili su i ostali neprijateljski čak i nakon njegove smrti.

Isto tako je pogrešno tu važnu promjenu stavljati u onih nekoliko mjeseci Zdeslavova vladanja 878/9. g., jer je on došao na vlast pomoću carskog oružja, koje je garantiralo odnose između hrvatskog vladara i gradova bizantske teme, pa ga nije trebalo ni mititi ni učvršćivati pomoću danka, koji se — kao što u DAI izričito stoji — plaća Hrvatima zato da građane više ne ometaju u obrađivanju polja i da žive s njima u miru. Takva situacija nastupila je za kneza Branimira, koji je uklonio bizantskog štićenika Zdeslava i s kojim su gradovi bili primorani tražiti *modus vivendi*. Taj je nađen nakon sinode u Carigradu (od početka studenog 879. do ožujka 880. g.) na kojoj je došlo do sporazuma između Bazilija I i pape Ivana VIII, na taj način što je car ustupio Branimiru cijelu plaću stratega, osim simbolične svote, koju Ferluga cijeni na ciglih 10 nomizmi godišnje.⁶³ S time strateg nije mogao ni živjeti (jer plaće, kao ni drugi stratezi u zapadnim temama, nije dobivao iz carske blagajne), a kamoli uzdržavati »ofikion«, tj. ured s različitim organima, i još manje oružane snage, što se sve u dalmatinskoj temi nikada ni ne spominje. Zato se nameće zaključak da je dostojanstvo dalmatinskog stratega, i to kao simboličnu čast lišenu stvarnog sadržaja, nakon 880. g. možda nosio neki bogati i ugledni domorodac, kao što je 986. g. Madije, prior Zadra, nosio naslov prokonzula Dalmacije. Na takav prazan naslov bi se mogla odnositi titula stratega teme Dalmacije u ona tri taktikona iz 899, 934—944. i 971—975. g. koje Margetić spominje.⁶⁴ Ali čak ni to nije sigurno, jer u oporuci zadarskog priora Andrije iz 918. g. za koju Margetić s pravom ističe da je vjerodostojna,⁶⁵ nema ni traga strategu, iako su nabrojene druge časti u glavnom gradu Dalmacije. O aktima splitskih sabora nekoliko godina kasnije da i ne govorimo.

Prema tome smatramo, nasuprot Ferlugi i Margetiću, da su dalmatinski strateg i dalmatinska tema u X st. samo formalno unošeni, i to na posljednjem mjestu, u službene popise Carstva, koje se teško odricalo oblasti što je jednom

⁶² Margetić, 281.

⁶³ Ferluga, 74—75.

⁶⁴ Margetić, 281.

⁶⁵ Ibidem, 276.

posjedovalo.⁶⁶ To više što o njima potpuno šute drugi povijesni izvori, kao što ni u spisu cara Konstantina Porfirogeneta »O temama« Dalmacije nema. Također je indikativno da osim Brijenija sa spomenutog pečata ne znamo za ime ni jednoga dalmatinskog stratega. Zato nije daleko pomisao da je on, možda, bio i jedini.

U razmatranoj vijesti iz DAI o ustupanju strategove plaće kaže se: »sve što sada daju Slavenima davali su strategu«. Tu je osobito važna riječ »sada«, koja se odnosi na vrijeme sastavljanja 30. glave DAI, a to je moglo biti samo nakon 955. g., dok je sama glava unijeta u carev spis najvjerojatnije nekoliko god na nakon careve smrti 959. godine.⁶⁷ To znači da na stanje, koje je ustanovio Bazilije I, nije utjecao ni građanski rat u Hrvatskoj, koji je izbio 948. godine. Tada su nakon 60 godina mira na Jadranu ponovno počeli sukobi između Neretljana i Mlečana,⁶⁸ a iduće godine ban Pribina lišava prijestolja i života Miroslava i postavlja za kralja Mihajla Krešimira II (949—969). Za tih sukoba, kao što javlja Porfirogenet, osjetno je smanjena hrvatska ratna morarica i vojska.⁶⁹ U to nemirno i opasno vrijeme Bizant šalje na istočnu obalu Jadrana nekoliko svojih brodova s ruskom posadom, vjerojatno u namjeri da se uplete u zbivanja u kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji. No, još iste 949. g. Carigrad te brodove povlači, jer ih treba za ratni pohod protiv Arapa na Kreti, što sve saznajemo iz Porfirogenetova spisa De ceremoniis, gdje se opisuje sastav carske flote određene za taj pohod, pa se pored brodova iz raznih pokrajina, u svemu 150 plovniha jedinica, nabroja i »sedam brodova Rusa iz Drača i Dalmacije«.⁷⁰ Iz činjenice da »za neke druge teme Konstantin Porfirogenet izričito navodi da su ostavljene određene snage za čuvanje teme«, Margetić zaključuje da ga »taj podatak ovlašćuje na tvrdnju da je u Dalmaciji u X st. uz pomorske snage bio stacioniran i određeni broj vojnika, ko i su osiguravali bizantsku prisutnost u Dalmaciji«.⁷¹ Upravo suprotno se jedino može zaključiti, jer da su takve snage ostavljene i u Dalmaciji, Porfirogenet bi i nju naveo među takvima temama. Inače o bizantskim vojnim snagama u Dalmaciji ni Porfirogenet ni bilo koji drugi izvor ne govore ništa. Tu šutnju povijesnih vrela ne mogu nadoknaditi nikakva domišljanja.

Kada — kao što smo vidjeli — Bizantu nedostaje snaga da upravlja dalmatinskim gradovima, u kojima nema ni vojsku ni pravog stratega od kojega je ostala samo prazna titula, kako bi onda mogao držati u vazalnom odnosu Hrvatsku — kao što Margetić opetovano ističe? U tome se također poziva na Porfirogeneta. Ali ispada, u najmanju ruku, čudno da upravo Margetić, koji je posvetio opsežnu raspravu⁷² dokazivanju da je inzistiranje Konstantina Porfirogeneta o dolasku Hrvata i Srba na zapovijed cara Heraklija (610—642) tendenciozna neistina, jer da su se oni doselili tek potkraj VIII st.,

⁶⁶ Ferluga, 81.

⁶⁷ Hauptmann, 35.

⁶⁸ Monticolo, 136.

⁶⁹ Viz. iz. II, 45.

⁷⁰ Ferluga, 81.

⁷¹ Margetić, 281.

⁷² Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata.

sada poziva u pomoć baš jednu od tih Porfirogenetovih izjava: »Arhont Hrvatske od početka, tj. od vlade cara Heraklija, podanički je potčinjen caru Romeja.« Te riječi nalaze se u 31. glavi DAI, za koju je Margetić, slijedeći pravilno analize Lj. Hauptmanna i B. Grafenauera, rekao da su »careve probizantske verzije u glavi 31 više uputa za bizantsku vanjsku politiku nego pripov jedanje povijesnih događaja.«⁷³ Prema tome, govoriti o nekom vazalnom odnosu Hrvatske prema Bizantu u X st. na temelju Porfirogenetovih verzija nema odviše smisla.

Dakako da je Bizant pokušavao opet steći sve one pokrajine, cijeli onaj orbis terrarum, koje su nekada pripadale Rimskom carstvu, čijim se legitimnim baštinikom smatrao, pa tako i zemlje na zapadu Balkanskog poluotoka. Ali za to nije više imao snage. Margetić je svojedobno nakon iscrpne analize došao do pravilnog zaključka, kao što smo došli i mi, da ti ekom VII i VIII st. Bizant u tim krajevima uopće nije bio prisutan, a do šezdesetih godina IX st. da je »imao doista stvarnu kontrolu nad dalmatinskim gradovima samo od 812. do oko 827. god.«⁷⁴ Tek je Bazilije I (867—886), osnivač makedonske dinastije, uspio učvrstiti Carstvo i proširiti njegove granice. To je on pokušao i na istočnoj obali Jadrana služeći se pomorskim ratnim ekspedicijama svojeg admirala Nikite Orife, ali još više starom taktikom »divide et impera«. Zato je on tu cijelu obalu nastojao što više razdrobiti na različite Sklavinije, postavljajući im domaće arhonte »od roda koji su oni željeli i voljeli« — kao što stoji u 29. glavi DAI. U toj politici su ga, dakako, htjeli slijediti i njegovi nasljednici, pa tako i njegov unuk Konstantin VII Porfirogenet, ali više u svojim spisima i uputama sinu Romanu II nego u stvarnosti.

Već se Bazilije I. zauzet borbama na istoku Carstva, morao odreći stvarne vlasti na istočnoj obali Jadrana, ne samo zbog nemoći, nego i zbog potrebe da se nagodi s papom čija mu je pomoć bila potrebna. Zbog toga on ustupa prihode dalmatinskih gradova hrvatskom knezu Branimiru, kome njegov sin Leon VI ustupa i sve jadranske Sklavinije, kako bi hrvatski vladar osigurao mir i red na Jadranskom moru, koji nisu bili u stanju držati ni Bizant ni njegova saveznica Venecija,⁷⁵ kao što je pokazala pogibija mletačkog dužda Petra Candiana kod Makarske 18. rujna 887. godine.⁷⁶

Stara politika Bazilija I, unatoč svemu, ostala je i dalje kao uzor i cilj pred carigradskim dvorom. Unatoč promijenjenoj situaciji, Bizant ne želi na istočnoj obali Jadrana vidjeti snažnu državu Branimira, Mutimira, Tomislava i Trpimira II, nego razjedinjene i međusobno suprotstavljene Sklavinije. Zato Porfirogenet u spisu *De ceremoniis aulae Byzantinae* arhonte tih Sklavinija svrstava na dno rangliste evropskih i drugih vladara tadašnjeg svijeta, za edno s arhontima Armenije i nekih kavkaskih državnica, kojima se šalju naredbe kristoljubivih gospodara: »arhontu Hrvatske, arhontu Srba, arhontu Zahumljana, arhontu Konavalja, arhontu Travunjana, arhontu Duklje, arhontu

⁷³ Ibidem, 76.

⁷⁴ Ibidem, 61—65.

⁷⁵ Koščak, 323—328.

⁷⁶ Monticolo, 128—129.

Moravije.⁷⁷ Margetić je ispravno pretpostavio da ta formulacija potječe još iz doba Bazilijeve vladave, ali izvući iz nje zaključak »da je Hrvatska u X st. bila vazalnom državom Bizanta«⁷⁸ sasvim je promašeno. Ni građanski rat u Hrvatskoj 948/9, dakle baš u doba, kada se redigiraju Porfirogenetovi spisi i kada je u Carigradu moglo izgledati da se javila prilika za oživljavanje Bazilijeve politike, nije vratio bizantsku vlast na istočnu obalu Jadrana.

Kada nije mogao pomoću bizantskih izvora dokazati vlast Bizanta u našim krajevima, Margetiću je to još manje moglo uspjeti na temelju dokumenata koji ne samo vlast nego bilo kakvu nazočnost Bizanta negira. Riječ je o aktima splitskih crkvenih sabora 925—928. godine, u kojima je ključna uvodna rečenica: »Tempore Joannis pape sanctissimo consulatu peragente in provintia Croatorum et Dalmatiarum finibus Tamisclao rege et Michaelae in suis finibus presidente duce.«⁷⁹ Nakon velikih diskusija o izričaju »consulatu peragente« historiografija se vratila na preko sto godina staro mišljenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog da to znači »vladati«, ali se podvojila na pitanju na koga se taj izričaj odnosi. Jedni smatraju da se odnosi na papu, a drugi na kralja Tomislava, u kojem bi slučaju »sanctissimo« trebalo promijeniti u »sanctissimi«. Margetić sada iznosi hipotezu da se taj izričaj odnosi na bizantske careve, kojih je u to vrijeme bilo pet u Carigradu: Roman Lekapen, njegova tri sina i Konstantin VII kao sin prethodnog cara Leona VI. »Kada su kasnije, možda šezdesetih godina XI st. bizantska vlast i istočna crkva postali veliki papini protivnici i, upravo u Dalmaciji, suparnici, izbačena su imena bizantskih careva i donekle prerađena uvodna rečenica. Tragovi nekadašnjeg teksta ostali su u riječima 'presveti konzulat'.«⁸⁰ Margetić navodi primjere, iz kojih se vidi da se riječ »konzulat« veže uz bizantske careve, ali ni u jednom primjeru uz taj carski konzulat nema pridjev »presveti«. Taj pridjev ide jedino uz položaj pape, kao što je to slučaj i kod samog Porfirogeneta, kada u 31. glavi DAI, opisujući djelovanje čudotvorca Martina za vrijeme Trpimira II (928—935), kaže da je on poticao Hrvate da se drže naredbe »presvetoga pape«: τοῦ ἀγιοτάτου πάπα, što točno odgovara latinskom »sanctissimi pape«. Prema tome ispravljanje »sanctissimo« u »sanctissimi« bilo bi opravdano. Ali, ako želimo ostaviti tekst kakav je sačuvan, što je jedino ispravno, onda se cijeli izričaj »sanctissimo consulatu peragente« odnosi na papu, što je i najvjerojatnije. Dakle, kada odustajemo od mijenjanja jednog slova, s koliko više prava moramo odbaciti umetanje imena, to više što bi unošenje bizantskih careva bitno narušilo cijelu koncepciju saborskih akata u kojima bizantskoj vlasti nema ni najmanjeg traga.

Međutim, kako god okrenuli citiranu uvodnu rečenicu, u njoj uvijek ostaju nepromijenjene i nepromjenljive riječi da je u »zemlji Hrvata i u krajevima Dalmacije Tomislav kralj«. Zbog toga im je Ferluga pokušao oduzeti težinu tvrdnjom da se tu razumijeva »Dalmacija u najširem smislu kakva

⁷⁷ Viz. iz. II, 78.

⁷⁸ Margetić, 275, 282.

⁷⁹ Gunjača, I, 75.

⁸⁰ Margetić, 279.

je bila u poznorimsko doba, i to bez carskih gradova i ostrva»,⁸¹ što Margetić s odobravanjem citira.⁸² No, obojica su previdjeli činjenicu da je »Dalmacija u najširem smislu« već sadržana u pojmu Hrvatske i krajeva kojima vlada Mihajlo, pa bi bilo besmisleno još dodavati da Tomislav vlada također »in finibus Dalmatiarum«, ako to ne bi bili, što u ovom kontekstu jedino mogu biti, gradovi i otoci bivše teme Dalmacije.

Protiv svjedočanstva da je kralj Tomislav vladar u bivšoj carskoj Dalmaciji, Ferluga, a po njemu i Margetić, ističe i to da »ni u jednom jedinom drugom izvoru nema vesti da Dalmacija tada nije bila vizantiska tema«.⁸³ Mogli bismo staviti protupitanje: u kojem izvoru ima vijesti da je to ona bila? Sam Porfirogenet — pored sve svoje tendencioznosti, na koju je i Margetić svojevremeno upozorio — pokazao je, opisujući doba i djela svojeg djeda Bazilija I, da već za njegove vlade od bizantske teme Dalmacije nije ostalo gotovo ništa. Ona je već tada postala — kao što je ispravno rekao Rambaud — tema fantom. A što se tiče ona tri taktikona, gdje se po sili inercije navodi dalmatinska tema i u X stoljeću, oni nipošto ne mogu biti ravnopravna protuteža kako oporuci zadarskog priora Andrije. tako još više jasnim i opširnim porukama u splitskim saborskim spisima iz istog stoljeća.

Trudeći se da iz saborskih akata pošto poto istisne barem kap bizantske vlasti, Margetić priznaje, doduše, da »u vrijeme smrtno opasnosti što se nadvila nad Bizantom zbog goleme snage Simeonove Bugarske, Tomislav je bio više saveznik nego vazal«,⁸⁴ ali, kada je car Simeon 927. g. umro, papinski legati »na drugoj splitskoj sinodi 928. god. skidaju masku navodnog papinsko-bizantskog prijateljstva prema Tomislavu«.⁸⁵ Zaista tanki »dokaz« za vazalni položaj Hrvatske, to tanji kad znamo da do »skidanja maske« papinskog legata (samo jednog, Madalberta) na drugoj splitskoj sinodi, tj. do ukidanja ninske biskupije i davanja njenom biskupu Grguru tri druge biskupije, dolazi zbog papine podrške dalmatinskom kleru, a ne Bizantu. I to zato što je kralj Tomislav, koji je podupirao Grgurove metropolitske pretenzije, nešto prije ili za vrijeme same druge sinode, po svemu sudeći, umro. Tako se i Margetićev napor da udruži carstvo i papinstvo protiv Hrvatske pokazao kao uzaludan.

U saborskim aktima Tomislav se na tri mjesta zove »rex Croatorum«, te iz toga Margetić zaključuje, da »Tomislav kao rex Croatorum ima sv etovnu vlast nad istim područjem na kojem ima ninski biskup kao episcopus Croatorum crkvenu vlast«.⁸⁶ To što se Tomislav zove i kralj Hrvata, a ne uvijek kralj Hrvata i Dalmacije — kao u svečanom uvodu — razlog je u tome što je Tomislav u prvome redu i bio kralj Hrvata (da li je kao takav okrunjen i od koga, ili je jednostavno uzeo taj naslov, koji mu papa priznaje, predmet je rasprava u historiografiji), dok je vlast nad dalmatinskim gradovima potpuno učvrstio prije održavanja sabora, koji je zbog toga i sazvan kako bi se uredilo

⁸¹ Ferluga, 85.

⁸² Margetić, 276.

⁸³ Ferluga, 85; Margetić, 276.

⁸⁴ Margetić, 282.

⁸⁵ Ibidem, 280.

⁸⁶ Ibidem, 278.

pitanje crkvene nadležnosti u novoj zajedničkoj državi. Za vrijeme rješavanja tog pitanja ninski biskup Grgur, koji je biskup Hrvata, »želi — kao što kaže Margetić — zadobiti vlast nad biskupima dalmatinskih gradova»,^{86a} na što on, dakako, ne bi mogao ni pomisliti da njegov kralj ne vlada i u tim gradovima. S druge strane, njemu saborski oci upućuju opomenu: »Neka znade biskup Hrvata da je kao i svi mi podložan našoj metropolitanskoj crkvi« (čl. 11). Državnopravno zajedništvo Hrvatske i Dalmacije nije moglo biti jasnije izraženo. Već sama činjenica da hrvatski kralj sa svojim velikima zasjeda u Splitu dokazuje da je on vladar i primorskih gradova. Osim toga, kako bi dalmatinski biskupi mogli ukidati hrvatsku biskupiju i premještati njena biskupa, kojeg upozoravaju da je pod vlašću splitske metropolije, ako nisu u istoj državi s njime, i kako bi mogli donositi različite odredbe u vezi s ubojstvom hrvatskog kralja,⁸⁷ ako to nije i njihov vladar, koji se tu zove »princeps provincie« (čl. 6), dakle vladar područja splitske metropolije. Dotle o bizantskom suverenitetu, a kamo li vlasti nema nikakva traga, dok se u saborskim zaključcima čak ni Dalmacija ne spominje.

Hrvatska država je već od kneza Branimira, pa tako i za kralja Tomislava, obuhvaćala unutar svojih granica pored Neretvanije još i Zahumlje, Travunju i Duklju, za što smo iznijeli niz dokaza.⁸⁸ Na njih se Margetić uopće ne obazire, a kamo li da ih pobija, kao što mi ovdje nastojimo razgledati sve njegove stavove. Umjesto kritike naših argumenata za pripadnost južno-dalmatinskih oblasti Hrvatskoj u etničkom i državnopravnom pogledu, Margetić iznosi svega jedan protustav. To je tobožnja podudarnost između opisa Sklavinija u 30. glavi DAI i odluke Drugog splitskog sabora da se biskupu Grguru umjesto ninske biskupije ustupe skradinska, sisačka i duvanjska: »Područje ninske biskupije protezalo se na područjima nekadašnjih biskupija: skradinske, sisačke i duvanjske, pa bi to ujedno bile i granice hrvatske države. Te se granice prema jugoistoku vrlo dobro slažu s opisom anonimnog nastavljača Konstantina Porfirogeneta u glavi 30 De adm. imp. po kojem Hrvatska obuhvaća imotsku županiju kao najdalje isturenu prema jugoistoku.«⁸⁹

U prvom redu, bespredmetno je tvrditi da se područje ninske biskupije poklapalo ne samo s područjem hrvatske države, nego i s područjem triju navedenih biskupija. Kada bi ninska biskupija bila prostorno ista s ove tri stare biskupije, onda sinoda ne bi ukinula ninsku biskupiju i dala biskupu Grguru te tri, jer dalmatinskom kleru sigurno nije bilo do pukog mije-

^{86a} Ibidem.

⁸⁷ Iako se Margetić slaže s našim tumačenjem 6. člana saborskih zaključaka, koji govori o ubojstvu kralja, stari mu je prijevod tog člana, načinjen na temelju iskrivljenog teksta, prihvatljiviji... No, da bi protuslovlje bilo potpuno, Margetić predlaže treći prijevod, po kojem »obnoxii znači biti obvezani« (iako obnoxii u prvom redu znači: krivi), dok aktivni oblik »ignoscunt« (praštaju) pretvara u pasiv »kojima se prašta«. Time je stvorio takvu zbrku da je odustao čitavu rečenicu prevesti do kraja. (Margetić, 280, bilj. 161).

⁸⁸ Koščak, 332—338.

⁸⁹ Margetić, 278.

njanja imena, nego do sužavanja Grgurove jurisdikcije i do proširivanja one dalmatinskih biskupa na njegov račun. Prema tome, ni opseg hrvatske države ne može se svesti u granice tih triju starih biskupija u slučaju da se on poklapao s opsegom ninske biskupije. Ali hrvatska država prije pripojenja dalmatinskih gradova obuhvaćala je osim ninske oš i stonsku biskupiju, pod čiju jurisdikciju je potpadala oblast kneza Mihajla Viševića, nazočnog na splitskom saboru kao vazala kralja Tom slava. Dakle, kada anonimni nastavljatelj Konstantina Porfirogeneta govori u 30. glavi DAI o opsegu Hrvatske, on govori o Bijeloj Hrvatskoj — kako je naziva Pop Dukljanin — na koju je Bizant pokušavao svesti državu kneza Branimira i njegovih nasljednika, ali u tome nije uspio barem do sredine X stoljeća, ako ne i kasnije.

Umjesto da poistovjećuje opseg hrvatske države s tri starokršćanske biskupije, Margetić bi trebao samo navesti saborske spise, u kojima se izričito i dosljedno hrvatska država poklapa s područjem novostvorene splitske metropolije. Zapravo je on i nehotice to učinio, odnosno pripremio ispravan odgovor: »Sinoda je potvrdila crkvenu vlast splitskog biskupa nad Dalmacijom, Hrvatskom i Zahumljem, čime je ujedno i potvrđeno da svi ti krajevi čine jednu političku cjelinu. Riječ je, dakako, o vlasti Bizanta.«⁹⁰ Naime, budući da je Bizant bio carstvo unutar kojega postoji ta »jedna politička cjelina«, postavlja se pitanje, tko stoji na čelu te posebne cjeline, koja vlast te krajeve ujed njuje, jer vlast Bizanta u edinjuje cijelo carstvo, ali još ništa ne kaže, tko u granicama carstva ujedinijuje u »jednu političku cjelinu« Dalmaciju, Hrvatsku i Zahumlje. Margetićeva ponovljena tvrdnja: »Ta crkvena provincija svakako odgovara na neki način zajedničkoj političkoj vlasti. Mislimo da ne bi smjelo biti sumnje da je to bio Bizant«,⁹¹ također traži odgovor na pitanje: Tko vrši tu »zajedničku političku vlast« na teritoriju splitske crkvene provincije unutar Bizanta? To može biti u vrijeme sinode samo kralj Tomislav, makar, prema Margetiću, pod vrhovnom vlašću Bizanta, koja razumljivo — kao što smo vidjeli — ovdje u to vrijeme ne postoji.

12. Posljednja točka posvećena je pitanju tribuna u nekim zadarskim ispravama X i XI st., koje je i dalje ostalo neriješeno, unatoč Margetićevu naporu da ukloni protuslovlje koje smo mu bili prigovorili. Tribuni su i ovdje ostali s jedne strane zapovjednici bizantske vojske, jer je »vojna sila Bizanta bila prisutna za vrijeme čitava trajanja bizantske vlasti, i to oko 500 vojnika, tj. po 100 vojnika na svaku gradsku četvrt u Zadru, kojoj je na čelu stajao tribun«, a s druge strane su »tribuni u Zadru u X i XI st. službujući ili odsluženi vojno-civilni zapovjednici zadarskih gradskih četvrti.«⁹² Dakle, opet nije jasno da li su tribuni Bizantinci, koji službuju u zadarskom garnizonu, ili su to Zadrani, kojima su »pojedini dijelovi gradske občine povjereni bili posebnom nadzoru« — kao što je već Rački, prema citatu Margetića, pretpostavio. Ako je gradskih četvrti bilo pet, a tribuna u pojedinim ispravama ima deset do petnaest, onda je očito da je mišljenje Račkoga točnije, budući da su isluženi tribuni, zadržavši tu titulu, mogli ostati u Zadru jedino ako

⁹⁰ Ibidem, 285.

⁹¹ Ibidem, 281.

⁹² Ibidem, 284.

su bili Zadrani, a ne Bizantinci. To je tim točnije, jer bizantske vojne jedinice u Dalmaciji — kao što smo vidjeli — nisu potvrđene ni jednim povijesnim izvorom. Gore navedene brojke Margetić je iznio bez ikakva pokrića.

To što su u Raveni kao glavnom gradu bizantskog egzarchata u Italiji prije 751. g. bili stacionirani vojni garnizoni po gradskim četvrtima, nije još nikakav dokaz za takve posade u Zadru 200 ili 300 godina kasnije. A samo tu ishitrenu analogiju i ona 3—4 broda, koja je Bizant uputio u naše vode za vrijeme građanskog rata u Hrvatskoj 948/9. g., Margetić nudi kao jedini dokaz za »vojnu silu Bizanta« u Dalmaciji. Nije jasno zašto Margetić ovdje uopće ne spominje svoje prijašnje mišljenje da su naslov »tribuna«, slično kao u Veneciji do kraja X st., preuzele najuglednije gradske obitelji u Zadru kao posebnu oznaku svojega uglednog položaja u društvu.²²

Na kraju u zaključku, koji bi ujedno trebao biti i sažetak, mogli bismo stegnuti problematiku, koju smo prema Margetiću razmatrali u 12 točaka, na tri osnovna pitanja: I. Dolazak Hrvata na istočnu obalu Jadrana (1—4), II. Crkvena jurisdikcija u dalmat. nskim gradovima (5—6) i III. Vlast Bizanta na toj obali u IX i X stoljeću.

I. Nasuprot Margetićevu stanovištu da su Hrvati došli u svoju današnju postojbinu tek pred kraj VIII stoljeća, nastojimo obraniti dosadašnje shvaćanje da se to zbilo u prvoj polovini VII stoljeća. Kao osnovni dokaz služe nam tri glavna izvora za najstariju hrvatsku povijest: De Administrando Imperio Konstantina Porfirogeneta, Ljetopis Popa Dukljanina i Historia Salonitana Tome Arcidakona. Analiza njihovih relevantnih vijesti i njihova međusobna usporedba to pokazuju:

Konstantin Porfirogenet i Toma Arcidakon navode da su u prvoj polovini VII stoljeća, pošto je Salona bila razorena, došli iz Poljske i Češke sedam-osam plemenitih rodova (Toma), odnosno sedmero braće (30. gl. DAI), te da su zavlada Dalmacijom. Obje vijesti odnose se na Hrvate.

Ljetopis Popa Dukljanina govori o Crvenoj Hrvatskoj u VII i VIII stoljeću u primorskim ravninama današnje Albanije. Ta država je sezala sve do grada Apolonije, odnosno do susjedne Valone. S tom vijesti slaže se i 30. glava DAI, u kojoj se govori da je dio Hrvata nakon dolaska u Dalmaciju krenuo na sjever u Panoniju, odnosno na jug u Ilirik. Za Porfirogeneta Ilirik je područje dračke teme, koja će biti osnovana početkom IX stoljeća, ali tada u njoj više neće biti Hrvata, jer su se povukli na sjever, najkasnije za vrijeme franačko-bizantskog rat (787—812), vjerojatno u Duklju. Stoga izvori, koji se tek od toga doba počinju javljati, ne govore o Crvenoj Hrvatskoj, osim Ljetopisa Popa Dukljanina, koji nam je sačuvao tu dragocjenu vijest. S druge strane nema ni jednog vrela koje bi potvrđivalo tezu o kasnom dolasku Hrvata.

I Karantanska Hrvatska u današnjoj Koruškoj oko gornje Drave i Mure sa središtem u Krnskom gradu na Gosposvetskom polju, koja je kao nezavisna država postojala u VII i VIII stoljeću, jedan je od dokaza da su Hrvati kao vojnički narod konjanika i stočara, na poziv cara Heraklija (610—641) zaposjeli vojničkim posadama stare rimske provincije Norik, Savsku Pano-

²² Lujo Margetić, Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim ispravama, Zbornik radova Vizantološkog instituta 16, Beograd 1975, 33.

niju, Prevalitanu i Epir, kako bi na toj liniji suzbili i sprečavali protubizantski savez između Avara i Langobarda u Italiji.

II. Biskupije u dalmatinskim gradovima bile su uvijek pod jurisdikcijom rimskog pape, od kojeg su se neko vrijeme (863—925) manje više otuđile, ali nikada nisu potpale pod carigradsku patrijaršiju. S tim mišljenjem se slaže

Margetić dokazujući da ni sudjelovanje nekih dalmatinskih biskupa na Drugom nicejskom koncilu 787. godine ne znači da su one tada pripadale Istočnoj crkvi.

III. S Margetićem dijelimo i mišljenje da Bizant kroz VII i VIII stoljeće nije bio nazočan na istočnoj obali Jadrana, jer je tu avarsko-slavenska invazija prekinula kontinuitet bizantske vlasti za dva stoljeća. Međutim pobijamo Posedel-Margetićeve argumente da je dalmatinska tema osnovana već 843. godine i branimo mišljenje Ferluge i Ostrogorskog da je dalmatinsku arhontiju podigao na rang teme tek Bazilije I nakon godine 870.

Još manje je uvjerljiva Margetićeva tvrdnja da je Hrvatska 871. godine postala bizantski vazal (u tu godinu Margetić stavlja i ustupanje strategove plaće hrvatskom knezu), jer tada u Hrvatskoj vlada knez Domagoj, dosljedni protivnik bizantske politike na Jadranu. Hrvatska je došla u vazalni odnos prema Bizantu tek za kneza Zdeslava (878—879), ali njega je uklonio knez Branimir (879—892) već nakon nekoliko mjeseci. Tek Branimiru car Bazilije I ustupa 880. godine cijelu plaću dalmatinskog stratega, osim simbolične svote, čime su i bizantska vlast i bizantska tema u Dalmaciji postali također simbolični. Car Leon VI priznao je knezu Branimiru 888. godine suverenitet nad južno-dalmatinskim oblastima, u Neretvaniji, Zahumlju, Travunji i Duklji, kako bi hrvatski knez održavao mir i red na Jadranskom moru, koje ni Bizant, n njegova saveznica Venecija nisu bili u stanju osigurati — kao što pokazuje smrt mletačkog dužda Petra Candiana u sukobu s Neretljanima kod Makarske 18. rujna 887.

Hrvatski vladar Tomislav (914—928) stekao je suverenitet i nad dalmatinskim gradovima, jer nakon 920. godine postaje »kralj u zemlji Hrvata i u krajevima Dalmacije« — kao što se vidi iz akata splitskih sabora 925—928. Ujedinivši dalmatinsku temu s ostalim krajevima istočne obale Jadrana u jednu državu, kralj Tomislav je zapravo stavio Bizan. pred gotov čin, ali je carstvo to moralo priznati, jer je trebalo njegovu pomoć protiv smrtno opasnosti koja mu je zaprijetila od bugarskog cara Simeona. Splitski crkveni sabori 925. i 928. godine organizirali su jedinstvenu metropoliju sa sjedištem u Splitu za cijelo područje nove ujedinjene kraljevine Hrvatske i Dalmacije.

Summary

SOME QUESTIONS ABOUT CROATIAN HISTORY OF EARLY MIDDLE AGES

The author deals with the L. Margetić's critique of his former essay in 12 points, which could be reduced to three main questions: I The arrival of the Croats on the Eastern Shore of Adriatic (1—4), II The ecclesiastical jurisdiction in the Dalmatian towns (5—6), and III The authority of Byzantium on this shore during the 9th and 10th centuries (7—12).

I) Against the Margetić's standpoint that the Croats have arrived in Dalmatia at the end of 8th century, the author tries to prove the traditional thought that it happened in the first half of the 7th century according to the analysis and the mutual comparisons of three key-sources of the oldest Croatian history: *De Administrando Imperio* of Constantinus Porphyrogenitus, *Historia Salonitana* of Thomas Archidiaconus and *Annals of the Dioclean Priest*.

Constantinus Porphyrogenitus and Thomas Archidiaconus agree that in the first half of 7th century, after Salona was destroyed, from the parts of Po'and and Bohemia have come in Dalmatia seven-eight noble tribes (Thoma), respectively seven brothers (30 c. DAI), who can be in both the reports only the Croats.

The *Annals of the Dioclean Priest* are talking about the Red Croatia (Croatia Rubea) in 7th and 8th centuries in the coastal plains of to-day Albania. This state extended until the town Apolonia, respectively neighbouring Valona. With this account is in perfect conformity the statement of the 30th chapter of the DAI saying that a part of the Croats after their arrival in Dalmatia went to north in Pannonia, respectively to south in Illyricum, which was the name of the region of the later thema Dyrrachium, founded at the beginning of the 9th century. But at this time the Croats were not more in the region, because they have withdrawn to north in Dioclea, most probably during the war between the Franks and the Byzantines (787-812). Therefore the sources, which started to be more frequent only from this time, do not mention the Red Croatia, except the *Annals of the Dioclean Priest*. On the other hand there is no source, which could testify anything about the late arrival of the Croats in Dalmatia.

The Croatian state in Carinthia around the upper Drava and Mura in the 7th and 8th centuries is also a proof that the Croats have come as a folk of horsemen and warriors after the invitation of the Emperor Heraclius (610-641) in order to hinder the antibyzantine alliance between the Avars and the Longobards in Italy. According to the task of the frontiersmen of the Empire they possessed with garrisons the old Roman provinces Noricum, Pannonia Savia, Dalmatia, Praevalis, and Epirus.

II) The bishoprics of Dalmatian towns were always under the jurisdiction of Rome. There was a period (863-925) of less or more alienation from the Holy See, but nevertheless the Dalmatian church was never in the framework of the Constantinopolitan Patriarchy. In conformity with this opinion of ours Margetić proves that neither the participation of some Dalmatian bishops on the Second Council of Nicaea 787 does not mean that they were then inside the Eastern Church.

III) With Margetić we share also the thought that the authorities of the Byzantine Empire during the 7th and 8th centuries were absent from the Eastern Coast of Adriatic. However we confute the Posedel-Margetić's arguments that the Dalmatian thema was founded already 843, defending the opinion of Ferluga and Ostrogorski that the archonty of Dalmatia became thema only after 870.

Even less convincing is the Margetić's assertion that Croatia became a Byzantine vassa! 871 (in this year Margetić puts also the transfer of payment from the Dalmatian Strategos to the Croatian Duke), because at that time in Croatia was ruling the Duke Domagoy, a steadfast adversary of the Byzantine policy in Adriatic. Croatia came in a relation of vassalage toward the Empire only under the Duke Zdeslav (878-879), but he was eliminated by the Duke Branimir (879-892) already after few months. The Emperor Basilus I transferred the Strategos' payment, except a symbolic amount, to the Duke Branimir 880, and with these fact the Byzantine power in Dalmatian thema became also a symbolic one. The Emperor Leon VI acknowledged the sovereignty over the southern Dalmatian regions Neretva, Zachlumia, Travunia and Dioclea to the Duke Branimir in order that the Croatian ruler

could maintain order and peace in the Adriatic Sea, what Byzantium and Venice were not able to do, as the death of Venetian Doge Pietro Candiano in a clash with the Neretvians near Makarska in September 18, 887 has shown it.

The Croatian king Tomislav (914—928) has achieved the sovereignty over the Dalmatian towns, too, after 920 as the Acts of the Synods in Split 925—928 prove it. Unifying the Dalmatian thema with the other countries of Eastern Adriatic shore and the hinterland Tomislav has put the Empire before a fait-accompli, what Byzantium — deadly jeopardized by the Bulgarian Emperor Simeon — has acknowledged. The Synods in Split 925—928 have stretched the jurisdiction of the Split Metropolis over the whole new Kingdom of Croatia and Dalmatia.

HISTORIJSKI ZBORNIK

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.